

Akkervogels, hoeveel en tegen welke prijs?

Kees van Scharenburg (provincie Groningen)

Inleiding

De akkervogelgemeenschap kwam oorspronkelijk voor in natuurlijke biotopen als steppen, droge graslanden, kwelders en meer- en rivieroeveren. Kenmerkend voor deze biotopen zijn de grootschalige openheid, droge grazige en kruidenrijke vegetaties en natte laagten. Met de opkomst van de landbouw vele duizenden jaren geleden werden grote delen van Europa ontbost en ontgonnen en ontstonden met de natuurlijke omstandigheden vergelijkbare agrarische biotopen. Veel akkervogelsoorten grepen hun kans en vestigden zich daar. Door schaalvergroting en intensivering, met name na de Tweede Wereldoorlog, werd het agrarische landschap eenvormiger. Elementen verdwenen, de kruidenrijkdom nam af en gemengde gebieden werden omgevormd tot louter grasland of bouwland. Gevolgen voor de akkervogels waren een afname van broedgelegenheid, dekking en voedsel, zowel binnen als buiten het broedseizoen. Dit had weer een negatief effect op de reproductie en de overleving, waardoor veel soorten in aantal afnamen. Dergelijke ontwikkelingen vonden onder invloed van de EU-landbouwpolitiek tot nu toe vooral plaats in West-Europa, maar met de uitbreiding van de EU vindt in Zuid- en Oost-Europa nu hetzelfde plaats.

In Nederland proberen we al enige decennia de teloorgang van de cultuurlandvogels te stoppen. Dat begon met de weidevogels, maar het laatste decennium komen ook de akkervogels meer in beeld, het eerst in Groningen. Ik ga in mijn bijdrage in op de factoren die de prijs daarvan bepalen, namelijk het 'wat', 'waar' en 'hoeveel'. Dit wordt geïllustreerd aan de hand van de Veldleeuwerik.

Wat, waar en hoeveel?

Wat?

Wat we moeten doen is in grote lijnen wel bekend en al in de andere bijdragen aan de orde gekomen. Het gaat om maatregelen die het biotoop in stand houden en de reproductie en overleving van soorten op het voor een stabiele populatie benodigde niveau brengen. Dit betekent het handhaven of herstellen van de grootschalige openheid, het verbeteren van het voedselaanbod en het veilig stellen van de broedgelegenheid, waardoor bijvoorbeeld een Veldleeuwerik aan zijn 2-3 benodigde broedsels per jaar kan komen.

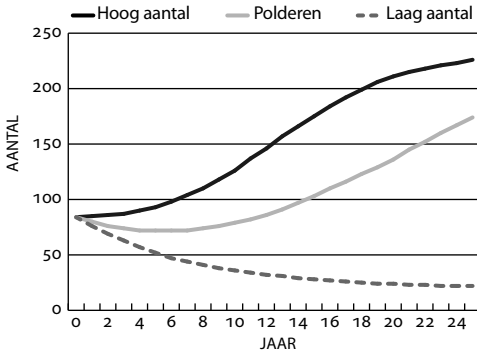
Waar?

Het aantal broedvogels van een soort in een bepaald gebied in een bepaald jaar wordt bepaald door het aantal van het jaar ervoor, plus geboorte en immigratie en min sterfte en emigratie. De begrippen immigratie en emigratie geven al aan dat een populatie niet op zichzelf staat. Een dierpopulatie bestaat vaak uit een lappendeken van deelpopulaties. 'Bronpopulaties' met een hogere reproductie dan nodig is voor de instandhouding ervan en 'putpopulaties' met een te geringe reproductie. 'Bronpopulaties' kunnen als emigratiebron voor de 'putpopulaties' fungeren. De omvang van de totale populatie wordt bepaald door de verhouding tussen de 'bron- en putpopulaties' (o.a. Pulliam 1988).

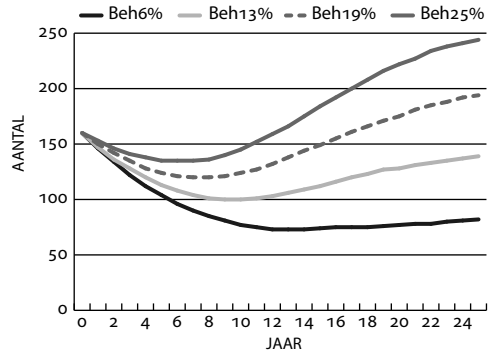
Dit inzicht is belangrijk voor de inzet van onze schaarse middelen. Daarmee zou je het liefst 'bronpopulaties' willen behouden of creëren. Een scenarioberekening voor de Veldleeuwerik kan dit illustreren. Deze is gebaseerd op een populatiemodel met zes-

Veldleeuwerik – Winschoten – 24 februari 2008

Figuur 1. Effect plaats, inzet en beheer op de Veldleeuwerikpopulatie.

Figuur 2. Effect omvang van beheer op de Veldleeuwerikpopulatie.

tien samenhangende populaties: vier met hoge aantallen (tien paar per 100 hectare), vier met lage aantallen (een paar per 100 hectare) en acht met gemiddelde aantallen (vijf paar per 100 hectare). De parameters (reproductie, overleving en dispersie) zijn gebaseerd op literatuur (o.a. Donald 2004). Informatie uit Nederland is beperkt omdat het onderzoek pas onlangs op gang is gekomen.

Stel dat er geld is om vier populaties als 'bronpopulatie' te beheren. Welke kies je dan om het hoogste rendement te halen? Dat is te zien in figuur 1.

Inzet op de vier populaties met lage aantallen leidt tot verdere afname. Inzet op de populaties met de hoogste aantallen leidt tot de snelste groei. Inzet op één populatie met hoge aantallen, één populatie met lage aantallen en twee populaties met gemiddelde aantallen (een typisch Nederlandse 'polderoplossing') leidt ook tot stabilisatie, maar met een tijdvertraging van ongeveer tien jaar. Dus het meeste rendement is te behalen bij populaties met hoge aantallen. Deze zijn in Groningen te vinden in Zuidoost-Groningen, de graslandpolders van het Gorecht en delen van het Oldambt en Noordwest-Groningen.

Hoeveel?

Een belangrijke vraag is verder hoeveel je moet doen om een bepaald doel, bijvoor-

beeld populatiestabilisatie, te bereiken. Ook hier kan een scenarioberekening inzicht verschaffen. Daarvoor is eenzelfde veldleeuwerikmodel gebruikt als boven. Het verschil is dat de aanvangsdichtheid van alle zestien subpopulaties nu tien paar per 100 hectare bedraagt. De vraag is hoe groot het populatieaandeel is dat je als 'bronpopulatie' moet beheren om voor de totale populatie stabiliteit of groei te krijgen. In figuur 2 is te zien dat dan minimaal 10-15% van de populatie als zodanig beheerd moet worden.

Merk op dat het om het populatieaandeel gaat. Dit is niet hetzelfde als het oppervlakteaandeel. Hoe geconcentreerder een populatie voorkomt, hoe minder areaal er nodig is om hetzelfde resultaat te bereiken.

Dit verklaart ook de uitkomsten in de vorige paragraaf ('Waar?'). Als je inzet op de populaties met de hoogste aantallen, beheer je in dit theoretische voorbeeld bijna 50% van de populatie, bij 'polderen' beheer je 25% en bij inzet op populaties met lage aantallen beheer je maar 5% van de totale populatie. Wat weer de snellere groei, langzamere groei en afname verklaart.

Vergelijk het met sparen: hoe hoger de inleg bij een gelijke rente, hoe sneller je een gewenst kapitaal bij elkaar spaart.

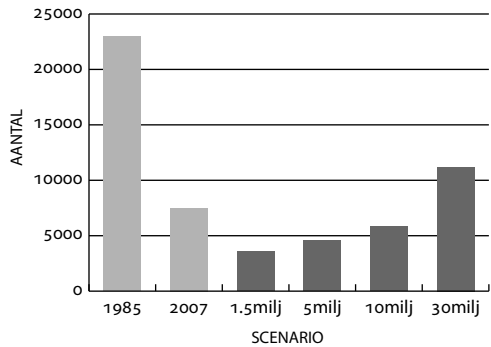
Nu is dit theorie en dus is de vraag gerechtvaardigd of de praktijk ook zo werkt. Daar

Programma Beheer	€	1.350.000
Overige projecten	€	195.000
Ganzenschade	€	30.000
Totaal	€	1.575.000

Tabel 1. Huidige inspanningen (2007)

zijn enkele aanwijzingen voor. Eind jaren tachtig/begin jaren negentig lag 10-15% van het akkerareaal in het Oldambt braak. Daar kwamen veldleeuwerikdichten voor van 20-50 paar per 100 hectare, wat betekent dat veel meer dan 15% van de totale populatie in deze 'optimaal beheerde' gebieden te vinden was. De Oldambtpopulatie was toen stabiel. Na het afschaffen van de grootschalige braak nam de populatie snel af (Provincie Groningen 2007). De Grauwe Gors toont hetzelfde beeld. In de voormalige DDR nam de soort toe toen daar 15-20% van het akkerareaal braak kwam te liggen en daarmee een aanzienlijk deel van de populatie optimaal werd beheerd. Bij afname van het braakareaal tot 10% vond geen verdere groei meer plaats, maar bleef de populatie stabiel. In het westen van Duitsland, met een zeer gering aandeel extensieve braak, bleven de aantallen afnemen (NABU 2008). En vergeet onze Grauwe Kiekendief niet. Daarvan is vrijwel de gehele Groninger populatie onder beheer (nestbescherming, verbetering voedselaanbod). Tezamen met enige immigratie leidde dit binnen vijftien jaar tot herstel en groei (SWGK 2008).

De conclusie is dat plaats en schaal waarop het beheer wordt ingezet van groot belang zijn, maar ook afhankelijk van wat je wilt in welk tijdsbestek. Dit is bepalend voor de

Figuur 3. Effect beheerinvesteringen op de populatie Veldleeuweriken in Groningen na 25 jaar.

benodigde inspanningen en daarmee het prijskaartje.

Benodigde inspanningen

De huidige inspanningen op akkervogelgebied zijn samengevat in tabel 1. Daarnaast worden veel uren geïnvesteerd door vrijwilligers van de Stichting Werkgroep Grauwe Kiekendief (SWGK) en agrarische natuurverenigingen. Alleen al de SWGK besteedt jaarlijks 9000 vrijwilligersuren aan bescherming en onderzoek. Wanneer we dat kapitaliseren op twintig euro per uur, dan gaat het om een extra investering van € 180.000.

Met deze inspanningen is het volgende bereikt:

- er wordt 800 à 1000 hectare faunarend, natuurbraak et cetera beheerd (minder dan 1% van het akkerareaal)
- herstel van de populatie Grauwe Kiekendieven
- lokaal behoud/herstel van Patrijs, Veldleeuwerik
- lokaal behoud/herstel van elementsoorten (sloten, ruigten).

Daarnaast zien we een autonome toename van roofvogels, zangvogels van opgaande beplantingen en ruigten en foeragerende ganzen en zwanen. Ganzen en zwanen leveren problemen op voor de landbouw, waarvoor schadevergoeding worden betaald.

Veel soorten blijven echter op provinciale schaal in aantal afnemen.

Voor de Veldleeuwerik is het effect van enkele beheersscenario's op een termijn van 25 jaar berekend. Bedenk dat naast de Veldleeuwerik ook Gele Kwikstaart, Graspieper, Patrijs, muizen en roofvogels meeprofiten van dit beheer. De hoogte van de bedragen wordt voor een belangrijk deel bepaald door de hectarevergoedingen voor braak en/of faunaranden. Deze moeten concurrerend zijn met de opbrengsten voor reguliere akkerteelten. In dit geval is conform Het Programma Beheer gerekend met een vergoeding van € 1800 per hectare. De resultaten van de berekeningen staan in figuur 3. Daarin is met de witte staven de

populatieomvang uit 1985 en 2007 weergegeven. De zwarte staven laten het effect van de jaarlijkse beheersinvesteringen na 25 jaar zien.

Een investering van anderhalf miljoen euro (in feite een voortzetting van de huidige inspanningen) leidt tot verdere afname van de populatie. Pas bij een investering van 10 miljoen euro zal de afname op lange termijn substantieel geringer zijn en bij investeringen in de orde van 30 miljoen euro zal herstel optreden.

Tot slot

Willen we de verdere afname van de Veldleeuwerik op termijn voorkomen of beperken dan zal er aanmerkelijk meer geld

Grauwe Gors – Eemshaven – 24 april 2008

voor het beheer nodig zijn dan nu het geval is. En dit geldt zal voor een lange periode beschikbaar moeten komen. Mogelijkheden zijn een andere inzet van Europese landbouwsubsidies (GLB-gelden) en/of een compensatie voor de nu weggevallen braakleggingsvergoedingen.

De kans is echter groot dat er geen of onvoldoende extra middelen beschikbaar komen. Wat kunnen we dan doen? Mogelijkheden zijn het zo efficiënt mogelijk inzetten van de wel beschikbare middelen door aanpassing en verbetering van de beheermaatregelen, het beter benutten van de mogelijkheden in de agrarische bedrijfsvoering en het inzetten van beheergelden in gebieden die de meeste kans op succes bieden.

Literatuur

- Donald, P.F. 2004. *The Skylark*. Poyser, London.
- NABU 2008. *Die Bedeutung der obligatorischen Flächenstilllegung für die biologische Vielfalt - Fakten und Vorschläge zur Schaffung von ökologischen Vorrangflächen im Rahmen der EU-Agrarpolitik*. Berlin.
- Provincie Groningen 2007. *De toestand van natuur en landschap 2006 in de provincie Groningen*. Groningen.
- Pulliam, H.R. 1988. *Sources, sinks and population regulation*. *The American Naturalist* 132: 652-661.
- Stichting Werkgroep Grauwe Kiekendief 2008. *Kiek de Grauwe Kiekendief: de acrobaat van de polder! Scheemda*.

Forumdiscussie - Akker- vogels en brood voor boeren

Koos Dijksterhuis

Of de Grauwe Gors terugkeert in Groningen? Het is niet uit te sluiten. Maar laten we ons richten op behoud van wat Groningen nog heeft aan akkernatuur. Concentratie van de inspanningen in kansrijke gebieden levert het meest op. Mits er brede akkerlanden blijven. Het draagvlak onder boeren is belangrijk en we willen geen nieuwe varkens en kippen meer! Dat is op 8 maart de opgewekte teneur in Oudeschans tijdens het slotdebat over akkervogels, ter viering van de veertigste verjaardag van Avifauna Groningen.

'De boer zijn brood is de akkervogel zijn dood', stelt dagvoorzitter Alco van Klinken als hij een kort maar flitsend debat opent. De ongeveer 150 toehoorders spitsen hun oren. Die oren hebben al acht lezingen of praatjes over akkervogels beluisterd, maar

het publiek blijft alert en opgewekt. Dat mag ook wel, want het debat sluit een feest af: Avifauna bestaat 40 jaar.

'Die stelling klopt van geen kant', meent CDA-gedeputeerde Douwe Hollenga. 'De boer zijn dood is de akkervogel zijn dood!' Grauwe Kiekendief-expert Ben Koks knikt: 'Je hebt renderende landbouw nodig om agrarisch natuurbeheer te kunnen ontwikkelen.' Ruimteadviseur Leo Lamers van Arcadis zegt het zo: 'De akkervogel kan en moet de broodwinning van de boer zijn. Als boeren hun brood konden verdienen met natuur en landschap ...' Volgens Fred Bosman van de agrarische natuurvereniging Wierde & Dijk is een deel van de bedrijfsvoering inderdaad alleen te combineren met natuur als de samenleving daar de kosten van vergoed. 'Maar voor een deel zijn die twee ook zo al goed te combineren, hoor.'